

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäättöluonnosta koskevat yleiset huomiot

Saamelaiskäräjät katsoo, että saamelaisväestön osallisuuden vahvistamisen pitäisi olla läpileikkaavana osana periaatepäätöstä ja lisäksi saamelaisväestön osallisuuden osalta olisi oltava erillisiä toimenpiteitä, jotka varmistaisivat alkuperäiskansa saamelaisten osallisuuden eri hallinnon tasoilla. Saamelaiskäräjät kiinnittää huomiota siihen, että periaatepäättöluonnoksessa ei mainita saamelaisia lainkaan. Saamelaiskäräjät esittää, että valtioneuvoston periaatepäätöksestä kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi käydään saamelaiskäräjälain (1995/974) 9 §:n mukaiset neuvottelut.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä toimenpiteitä, jotka vahvistavat erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta ja nuorten mahdollisimman laajaa poliittista osallistamista. Toimenpiteissä tulee huomioida saamelaisnuorten osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen ja tukeminen.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä tavoitteita, jotka lisäävät erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta. Saamelaiskäräjät haluaa tässä yhteydessä nostaa esille Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston toimet nuorten äänestysaktiivisuuden lisäämiseksi. Nuorisoneuvosto suunnitteli ja toteutti vaalitiedotus kampanjan Saamelaiskäräjävaalien 2024 yhteydessä. Tavoitteena oli tiedottaa ja aktivoida erityisesti nuoria käyttämään äänioikeuttaan Saamelaiskäräjien vaaleissa. Nuorten itsensä suunnittelemaat kampanjat voisi olla yksi tehokas keino lisätä nuorten äänestysaktiivisuutta.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**

- **kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,**
- **yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.**

Saamelaiskäräjät pitää keskeisiä toimenpiteitä hyvinä. Saamelaiskäräjät nostaa toimenpiteistä esille erityisesti ymmärrettävän ja saavutettavan vaalitiedotuksen ja -viestinnän. Toimenpidettä toteutettaessa tulisi huomioida saamen kielet ja palveluiden saatavuus omalla kielellä, etenkin saamelaisten kotiseutualueella saamen kielilakia noudattaen. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto esittää, että toimenpiteen toteuttamiseen kohdistettaisiin resursseja, niin että nuoret voisivat olla itse mukana viestimässä ja tuottamassa tietoa. Tämä tukisi erityisesti äänioikeutettujen saamelaisnuorten tavoittamista, mutta myös muita haavoittuvassa asemassa olevia nuoria. Nuoret esimerkiksi voitaisiin osallistaa vaalitiedotus kampanjoihin, jolloin vaalitiedotus olisi nuorille ymmärrettävää ja nuorten kielellä.

Lisäksi Saamelaiskäräjät toteaa, että yhtenä keskeisenä haasteena on se, että saamelaisnuoret asuvat maantieteellisesti laajalla alueella eikä tieto esimerkiksi vaikuttamismahdollisuuksista tai vaalitiedotus ja viestintä välttämättä tavoita saamelaisnuoria tarpeeksi laajasti. Äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistamiseksi erityisesti saamelaisalueella on tärkeä huomioida pitkät välimatkat ja haasteet niihin liittyen. Nuorten kuuleminen äänestyspaikkojen sijoittelussa on erittäin hyvä toimenpide ja tuo mahdollisesti parannuksia äänestyspaikkojen saavutettavuuteen ja nuorten aktiivisuuteen äänestä.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,**
- **lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.**

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä toimenpiteenä yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisäämisestä eri toimijoiden kesken. Tiedon tuottamisessa tulisi huomioida saamen kielet ja ymmärrettävä nuorille suunnattu viestintä.

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

Saamelaiskäräjät pitää lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamista erittäin tärkeänä ja on hyvä, että se on yksi painopiste demokraatiohjelmissa. Saamelaiskäräjät esittää, että yhdenvertaisuuden takaamiseksi saamelaisnuoret huomioidaan kaikissa demokraatiohjelman nuoriin liittyvissä toimenpiteissä sekä varmistetaan tarvittavat resurssit saamelaisnuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Lisäksi Saamelaiskäräjät haluaa lausuntovaiheessa nostaa esille myös vähemmistöjen vähemmistöjen aseman, joka ei ohjelmaluonnoksessa nouse niin vahvasti esille kuin olisi tarpeen. Vähemmistöjen vähemmistöillä on kohonnut riski syrjintään ja moneen vähemmistöön kuulumisen voi altistaa moniperusteiselle syrjinnälle. Myös osallisuuteen liittyy haasteita ja esimerkiksi saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat kuuluvat kahteen eri vähemmistöön, mikä asettaa heidät erityisen haavoittuvaan asemaan ja heidän osallisuuttaan tulisi erityisesti tukea.

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Saamelaiskäräjät pitää tavoitelinjausta erittäin tärkeänä. Saamelaiskäräjät esittää, että tavoitteisiin lisättäisiin maininta Saamelaiskäräjien nuorisoneuvostosta ja sen aseman vahvistamisesta. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto tukee saamelaisnuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston toiminta on laajentunut ja kehittynyt viime vuosien aikana ja saamelaisnuorten osallisuuden vahvistamiseksi tarvittaisiin lisäresursseja. Saamelaisnuorilla on kiinnostusta ja halua vaikuttaa oman kansansa tulevaisuuteen ja olla mukana päätöksenteossa. Tätä positiivista kiinnostusta tulisi tukea. Nuorisoneuvosto myös pyrkii vahvistamaan saamelaisnuorten osallistumista ja kehittämään saamelaisnuorille suunnattuja osallistumisen välineitä tavoittaakseen saamelaisnuoret mahdollisimman hyvin.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,**
- **tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.**

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

Saamelaiskäräjät pitää tavoitelinjausta erittäin hyvänä, mutta toivoo konkreettisia toimenpiteitä tavoitteeseen liittyen, jotta lapsi ja nuoriystävällinen osallistuminen ja kuuleminen saamelaisnuoret huomioiden toteutuisi aidosti.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,**

- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

Saamelaiskäräjät pitää toimenpiteitä hyvänä. Viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen vahvistaa nuorten kuulemistä. Toimenpiteiden toteuttamisessa olisi hyvä pohtia erityisesti sitä, miten toimenpiteissä huomioidaan saamelaislasten ja nuorten osallistaminen ja kuuleminen. Saamelaisnuorten osallistumiseen ja kuulemiseen liittyen olisi hyvä pilotoida erilaisia malleja, jotka toimisivat mallina käytännölle kuulla ja osallistaa saamelaisnuoria. Pilotoinnissa olisi hyvä tehdä yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa, jotta saamelaisnuoret olisivat itse kehittämässä näitä malleja. Toimenpiteiden kautta nuorten kuuleminen tulisi vahvemmin valmistelutyöhön ja hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen tukee tätä. Toimenpiteiden toteuttamisen lähtökohtana erityisesti viranhaltijoiden osalta on tunnustaa ja tiedostaa saamelaisten asema alkuperäiskansana sekä perustuslailliset oikeudet, jotta saamelaisnuoret tulisi huomioiduksi ja kuulluksi lainvalmisteluprosesseissa.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

Saamelaiskäräjät pitää esitystä hyvänä. Saamelaiskäräjät näkee tärkeänä, että saamelaistiedon opetus ja jakaminen tulee sisällyttää valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin ja opetussuunnitelmiin ja sitä kautta varhaiskasvatukseen ja opetukseen perusopetuksesta korkeakouluopetukseen. Saamelaistiedon lisääminen yhteiskunnassa vähentäisi vihapuhetta ja rasismia, jota saamelaisiin kohdistuu. Siksi Saamelaiskäräjät näkee tärkeänä, että saamelaistiedon lisääminen kaikkeen annettavaan varhaiskasvatukseen, opetukseen ja koulutukseen tulisi kirjata myös demokratiaohjelmaan.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,
- mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
  - demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.
-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.
-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Saamelaiskäräjät tunnistaa keskeiseksi haasteeksi saamelaisiin kohdistuvan vihapuheen ja rasismien kannalta heikon tietopohjan saamelaiskulttuurista ja saamelaisten oikeuksista. Tiedonpuute johtaa usein myös siihen, että saamelaisten kohtaama rasismi ja vihapuhe jää tunnistamatta eikä siihen sen vuoksi osata myöskään puuttua. Vihapuhe ja rasismi uhkaavat saamelaisten osallistumismahdollisuutta suomalaisen yhteiskunnan julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. Saamelaiskäräjät esittää, että demokratiaohjelmaan lisätään tavoitteeksi ehkäistä vihapuhetta ja rasismia lisäämällä kansalaisten tietoisuutta eri väestöryhmistä, kuten alkuperäiskansa saamelaisista. Tavoitteeseen pääseminen edellyttää, että saamelaistietoa sisällytetään suomen- ja ruotsinkieliseen opetukseen. Saamelaistietoisuutta olisi tärkeää lisätä perusopetuksen opetussuunnitelmiin sekä oppikirjoihin. Lisäksi Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan on tärkeää, että valtio ja johtavat

poliitikot kantavat vastuuta keskustelukulttuurista, joka on alkuperäiskansa saamelaisia sekä muita vähemmistöjä kunnioittavaa ja hyviä väestösuhteita edistävää.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Saamelaiskäräjät kannattaa monikanavaisten osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien parantamista. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan osana jo olemassa olevien rakenteiden vakiinnuttamista on tarve vahvistaa saamelaisten oman edustus- ja itsehallintoelimen eli Saamelaiskäräjien vaikuttamismahdollisuuksia valtionhallinnossa ja muilla hallinnon tasoilla. Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan viranomaisilla on neuvotteluelvoite saamelaisia koskevissa kysymyksissä. Nykyisen lain neuvotteluelvoite on sen voimassa olon aikana kertyneen kokemuksen kautta osoittautunut sisällöltään riittämättömäksi turvaamaan saamelaisten riittävä osallistuminen ja siten saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen heitä itseään koskevassa päätöksenteossa neuvotteluelvoitteen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Erityisesti niiden asioiden yhteydessä, joissa Saamelaiskäräjien ja 9 §:n mukaisesti neuvotelleen viranomaistahon kannat ovat olleet merkittävästi toisistaan poikkeavia, ei myöskään neuvotteluelvoitteen nykyinen sisältö ole pystynyt turvaamaan saamelaisten kannalta tyydyttävää osallistumisoikeuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen tasoa.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan veloitteen toteutumista on edistettävä uudistamalla saamelaiskäräjälaki hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti ja varmistamalla, että viranomaisilla on riittävät ohjeistukset lain sisältämän neuvotteluelvoitteen asianmukaiseksi toteuttamiseksi. Lisäksi Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että valtio resursoi Saamelaiskäräjien toimintaan riittävästi, jotta Saamelaiskäräjät pystyy toteuttamaan sille kuuluvat tehtävät ja toimimaan laajassa yhteistyössä suomalaisen yhteiskunnan kanssa. Myös Saamelaiskäräjien oman osallisuustyön ja saamelaisväestön osallisuuden vahvistaminen Saamelaiskäräjien toimintojen suunnittelussa, valmistelussa ja päätöksenteossa edellyttäisi nykyistä vahvempia resursseja.

Lisäksi Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston osallisuutta valtion nuorisoneuvoston toiminnassa tulisi vahvistaa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,**
- **jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,**
- **digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,**
- **hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.**

Monikanavaisten osallisuuden ja vaikuttamisen keinojen kehittämisessä on huomioitava saamelaiskulttuurin erityispiirteet ja luotava osallistumisen tapoja, jotka sopivat saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaisen yhteiskunnan rakenteisiin sekä mahdollistavat saamen kielten käytön eri kanavissa. Osallisuusrakenteiden kehittämistä on tehtävä yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa, jotta varmistetaan rakenteiden sopivuus saamelaisväestön tarpeisiin.

Saamelaiskäräjät kannattaa kumppanuuksien vahvistamista myös Saamelaiskäräjien ja eri toimijoiden välillä. Saamelaiskäräjillä on yhteistyösopimukset sekä Kelan että THL:n kanssa. Yhteistyösopimukseen perustuen Saamelaiskäräjät neuvottelee ko. tahojen kanssa vuosittain. Yhteistyöneuvotteluissa luodaan yhteistä tilannekuvaa ja sovitaan yhteisistä kehittämisen kohteista, joita painotetaan seuraavan toimintavuoden aikana. Saamelaiskäräjät näkee yhteistyösopimukseen perustuvan yhteistyön vaikuttavana ja pitää tärkeänä, että vastaavaa toimintamallia laajennetaan myös muihin toimijoihin.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Saamelaiskäräjät kannattaa dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa. Saamelaiskäräjät muistuttaa, että menetelmien on oltava käytettävissä myös saamen kielillä. Samoin Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että dialogimenetelmät ovat kulttuurisesti turvallisia ja varmistavat, että saamelaisväestö voi osallistua dialogeihin vailla pelkoa vihapuheen kohtaamisesta tai syrjityksi tulemisesta.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

-

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että saamelaisten osallisuutta paikallishallinnon päätöksenteossa edistetään. Hyvinvointialueiden ja kuntien päätökset vaikuttavat merkittävästi saamelaisten oikeuksien toteutumiseen käytännössä esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ja

koulutuksessa, joten on tärkeää turvata saamelaisten osallistumismahdollisuus näitä koskevassa päätöksenteossa. Saamelaista väestöä varten tulisi laatia omia erityisiä osallisuusrakenteita, jotka huomioivat saamelaisen kulttuurin, saamen kielet sekä saamelaisten omat osallisuuden tavat. Suomessa hallinnon ja kansalaisten vuorovaikutusta on pyritty parantamaan monin keinoin mm. alueellisia toimintamalleja, kuulemismenettelyjä, kansalaisfoorumeita ja verkkodemokratian välineitä kehittämällä. Saamelaiskäräjät on saamelaisten edustuksellinen itsehallintoelin Suomessa. Saamelaiskäräjien tärkein tehtävä on toteuttaa perustuslaissa sille turvattua kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa sekä turvata saamelaisen alkuperäiskansakulttuurin säilyminen ja kehittyminen. Saamelaisten perustuslaillinen oikeus kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen koskee koko Suomea, mutta alempi lainsäädäntö asettaa eri puolilla Suomessa asuvat saamelaiset kuitenkin eriarvoiseen asemaan.

Sote-uudistuksen myötä saamelaisten osallisuutta on pyritty parantamaan saamelaisia koskevissa asioissa. Laissa hyvinvointialueesta (2021/611) 5 luvussa on määritelty erilaisia hyvinvointialueen asukkaiden osallistumisoikeuden tapoja. Lain 33 §:n mukaisesti Lapin hyvinvointialueella toimii saamen kielen lautakunta. Lain mukaan lautakunnan jäseniksi valitaan saamenkielisiä henkilöitä. Vähintään 40 prosenttia lautakunnan jäsenistä on nimettävä saamelaiskäräjien sekä kolttien kyläkokouksen esittämistä henkilöistä siten, että kyläkokous esittää näistä yhtä henkilöä. Lautakunnan kokouskielenä käytetään saamen kieliä. Saamen kielen lautakunnan tehtävänä on seurata saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tarvetta, saatavuutta ja käyttöä.

Saamen kielen lautakunta on positiivinen muutos saamenkielisen väestön osallisuuden tukemiseksi ja näkemyksen vahvistamiseksi. Saamen kielen lautakunta on kuitenkin vain yksi toimielin Lapin hyvinvointialueen muiden lautakuntien joukossa. Lautakunnalla ei ole lopullista päätäntävaltaa saamenkielisistä palveluista ja se toimii pääsääntöisesti muodollisen lausunnonantajan roolissa. Saamen kielen lautakunnan tarkoitus on edustaa saamenkielisiä asukkaita eikä se siten voi korvata Saamelaiskäräjien osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuutta saamelaisia koskevissa asioissa.

Saamen kielen lautakunnan asema on toimia lähinnä asiantuntijaelimenä saamenkielisiä palveluita koskevissa asioissa ja moniin hyvinvointialueen päätöksiin se antaa ainoastaan lausunnon eikä sillä ole itsenäistä päätösvaltaa hyvinvointialueen päätöksentekojärjestelmässä. Lisäksi lautakunnan tehtävät painottuvat saamenkielisten palvelujen toteutumisen seurantaan ja arviointiin. Lapin hyvinvointialueen suhde saamelaisten perustuslailliseen kieli- ja kulttuuri-itsehallintoon, on epäselvä, koska järjestämislain yhteydessä hyvinvointialueen suhde saamelaiskäräjiin ja saamelaisten kieli- ja kulttuuri-itsehallintoon on jäänyt määrittämättä. Saamelaiskäräjien asema ja vaikutusmahdollisuudet päätöksentekoprosesseihin, sekä Saamelaiskäräjien suhde saamen kielen lautakunnan tehtäviin ja asemaan, ovat käytännössä Lapin hyvinvointialueen määriteltävissä.

Saamen kielen lautakunnan käytännön rooli saamenkielisen väestön vaikuttamistoimielimenä näyttää olevan hyvin näennäinen. Saamelaisia osallistavissa toimintamalleissa kuuleminen on toteutettu lähinnä yhdensuuntaisena toimintana, jossa saamelaisilla ei ole valtaa tehdä päätöksiä, ja toimintamallien kautta esiin tuotujen näkemysten huomioon ottaminen jää usein päättäjien harkinnan varaan. Tämä on usein ongelmallista vähemmistöasemassa olevien ryhmien osallisuuden kokemukselle. Saamelaiskäräjät näkee, että yksittäisten saamelaisjäsenten edustajuus kuntien tai hyvinvointialueiden lautakunnissa ja toimielimissä eivät toteuta tai mahdollista tosiasiallista demokratiaa, sillä usein saamelaiset jäsenet ovat ko. toimielimissä vähemmistössä.

Saamelaisilla on monia syrjinnän kokemuksia, jotka kohdistuvat saamelaiseen identiteettiin, saamen kielen käyttöön sekä saamelaisille kuuluvien perusoikeuksien edistämisestä johtuvista negatiivisista kokemuksista. Negatiiviset kokemukset voivat nousta pintaan esimerkiksi siinä yhteydessä, kun

pitäisi vaatia saamenkielisiä palveluja. Oman saamelaisuuden esiin tuominen palvelunjärjestäjälle voi olla vaikeaa, etenkin, kun siihen on harvoin luontevaa mahdollisuutta. Saamelaisten näkemysten huomiotta jättäminen päätöksenteossa voi olla syrjintää. Muodollisen tasa-arvon ja syrjimättömyyden lisäksi tosiasiallinen yhdenvertaisuus voi edellyttää erillisiä toimenpiteitä saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi ja yhtäläisten vaikuttamismahdollisuuksien luomiseksi.

Eri toimijoiden osallisuussuunnitelmien yhtenä lähtökohtana tulisi huomioida ne osallisuuden tavat, jotka mahdollistavat saamelaisten kulttuurinmukaisen osallisuuden vahvistumisen eri toimijoiden päätöksentekoon ja toimintaan. Saamelaiskäräjät ehdottaa, että saamelaisten kulttuurin mukaisten osallisuuden tapojen ja periaatteiden taustoittamista ja huomiointia, jotta osallistuminen olisi luontevaa ja saamelaisen yhteisön jäsenille mahdollista. Osallisuuden periaatteiden tulisi ulottua koskemaan myös saamelaisväestöä ja sen eri toimijoita huomioiden heikommassa asemassa olevat henkilöt kuten vammaiset ja sekä ikäihmiset.

Osallisuuden periaatteet saamelaiskontekstissa huomioidaan mm. tieto-osallisuus johon liittyy kansalaisen oikeus tulla kuulluksi, sekä tiedottamisen saavutettavuus, oikea-aikaisuus, saamenkielisyys ja ymmärrettävyys tämän toteutumiseksi. Suunnitteluosallisuus, jossa saamelaiset huomioidaan ja osallistetaan osana erilaisten organisaatioiden ja toimijoiden välistä valmisteluun liittyvää vuorovaikutusta ennen päätöksentekoa huomioiden vapaa ja tietoon perustuva ennakkosuostumus. Päätösosallisuus, jossa turvataan saamelaisten osallisuus esimerkiksi palveluita tai omaa asuinalueita koskevaan päätöksentekoon positiivisen erityiskohtelun avulla. Huomioidaan vähemmistöjen asema demokraattisessa päätöksenteossa. Toimintaosallisuuden turvaaminen saamelaisille, mahdollistaen ja turvaten saamelaisille omaa toimintaa omissa elinympäristössään. Huomioidaan Saamelaiskäräjien osallisuus saamelaisten kulttuurisen itsehallinnon toteuttajana.

Osallisuusrakenteiden tulisi edustaa myös saamelaista kansalaisyhteiskuntaa esimerkiksi yhdistysten ja järjestöjen kautta. Saamelaiskäräjät esittää yhteistyön vahvistamista saamelaisyhdistysten ja -järjestöjen kanssa huomioiden saamelaisen kansalaisjärjestökentän monipuoliset roolit. Saamelaisten oma yhdistystoiminta on tärkeä yhteisöllisyyden ja osallisuuden muoto. Saamelaisille erityisesti kaupungeissa yhdistykset antavat mahdollisuuksia kehittää ja vaikuttaa omaan toimintaansa sekä tuoda omaa näkemystään esiin.

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen edellyttää, että myös haavoittuvassa asemassa olevilla ryhmillä on mahdollisuus osallistua paikallishallinnon vaikuttamistoimielimiin tasavertaisesti. Nykyisen käytännön mukaan saamelaiskäräjät nimeää edustajansa hyvinvointialueen nuorisoneuvostoon, vammaisneuvostoon ja vanhusneuvostoon. Saamelaiskäräjillä toimii nuorisoneuvosto, jonka kautta edustaja hyvinvointialueen nuorisoneuvostoon nimetään. Resurssien puutteen vuoksi Saamelaiskäräjillä ei kuitenkaan ole mahdollisuutta perustaa omaa vaikuttamistoimielintä saamelaisille vammaisille ja vanhuksille, vaikka sellaiselle selvästi olisi tarvetta ja se edistäisi saamelaisten osallisuutta Saamelaiskäräjien toiminnassa, mutta myös paikallishallinnon vastaavissa toimielimissä. Saamelaiskäräjät esittää, että osana demokratiaohjelmaa valtioneuvosto sitoutuu turvaamaan Saamelaiskäräjille resurssin perustaa vanhus- ja vammaisneuvosto, joka vahvistaisi saamelaisten vanhusten ja vammaisten osallisuutta niin Saamelaiskäräjien kuin kuntien ja hyvinvointialueidenkin päätöksenteossa.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan tarvitaan myös muita toimia Saamelaiskäräjien osallistumismahdollisuuksien parantamiseksi kuntien ja hyvinvointialueiden toiminnassa, jotta saamelaisväestön tarpeet tulisivat paremmin huomioituksi päätöksenteossa ja mm. kuntien ja hyvinvointialueiden toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,**
- **alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.**

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan on tärkeää, että saamelaisväestön osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuuksia hyvinvointialueiden ja kuntien päätöksenteossa arvioidaan ja kehitetään yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa. Saamelaisten osallisuuden edistäminen edellyttää osallistumisen tapoja, jotka sopivat saamelaiseen kulttuuriin, saamelaisen yhteiskunnan rakenteisiin ja mahdollistavat osallistumisen saamen kielillä.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että eri hallinnon tasoilla kannetaan vastuuta saamelaisten osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamisesta sekä saamelaisten oikeuksien edistämisestä päätöksenteossa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

Saamelaisia erityisesti koskevat asioissa Suomen valtion toimet osoittavat päinvastaista suhtautumista saamelaisten virallisen edustajien, Saamelaiskäräjien demokratian keinoin muodostamiin mielipiteisiin, kuin mitä tavoitelinjaukset edellyttäisivät. Saamelaisia erityisesti koskevia asioita, kuten saamelaiskäräjistä annettua lakia ei olla valmiita uudistamaan, elleivät sekä Saamelaiskäräjät että myös saamelaiskäräjien ulkopuoliset tahot ole yksimielisiä uudistamisen tavasta. Erityisesti tähän nähden tässä yhteydessä esitetyt tavoitteet demokratiapolitiikan kehittämiseksi ovat ainakin tähän asti saamelaisasioissa olleet lähinnä näennäisiä. Mikäli Suomen valtio aidosti ja uskottavasti haluaisi edistää kyseessä olevia tavoitteita saamelaisia erityisesti koskevat asioissa, tulisi Saamelaiskäräjien demokraattisten päätösten sisältö ottaa aiempaa paremmin huomioon Suomen valtion politiikassa. Tästä syystä asianmukaisena tavoitteena tulisi luvun 3.6 yhteyteen lisätä erillisenä tavoitteena esimerkiksi muotoon ”Saamelaisten virallisen kannan asianmukainen huomioiminen Suomen valtion politiikassa”, sekä tämän tavoitteen toteutumista mittaava indikaattori. Saamelaisten virallinen kanta tulisi valtion ylimmän päätöksenteon lisäksi huomioida paremmin myös kuntien, aluehallinnon / sote –alueiden sekä muiden valtion viranomaisten kuten Metsähallituksen päätöksenteossa ja toiminnassa yleisesti. Nämä tavoitteet olisi syytä tässä yhteydessä huomioida tavoitelinjauksina ja niitä koskevana indikaattoreina.

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

Saamelaiskäräjien pitää tärkeänä vahvistaa ja lisätä yhteistyötoimia saamelaisia koskevan tutkimuspohjaisen tiedon vahvistamiseksi. Saamelaiskäräjät näkee tärkeänä, että myös saamelaisia koskevaa tietopohjaa vahvistetaan, jotta saamelaisia koskevat päätökset nojaavat tutkittuun tietoon. Nykytilassa saamelaisia koskevaa erityisesti sote-sektorin tietoa sekä eri rekistereihin kertynyttä dataa on hyvin vähän tai rajallisesti saatavilla. Saamelaisia yksilöinä, mutta myös yhteisöä koskevien tietosuojaperiaatteiden (GDPR) lisäksi alkuperäiskansojen tutkimuksessa tulee huomioida eettiset näkökulmat ja yhteisöllinen suostumus. Se tarkoittaa saamelaisia koskevan tutkimuksen toteutuksen, käytettävien menetelmien sekä tulosten julkaisun mahdollisen haittojen ja hyötyjen arviointia saamelaisyhteisöjen kannalta. Saamen tutkimuksen eettisten ohjeiden mukaisesti saamelaisyhteisöjen monipuolisempi osallistaminen tutkimuksen toteutuksen eri vaiheissa parantaa saamelaisten osallisuutta itseään koskevassa tiedontuotannossa. Saamen tutkimuseettiset ohjeet edellyttävät tutkijoilta kautta linjan sekä monipuolisempaa harkintaa, tiedostamista ja itsereflektiota koskien sitä, mitä saamelaiskulttuuria kunnioittavat toimintatavat missäkin tapauksessa edellyttävät.

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,**
- **kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.**

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

-

Tilannekuva toimii hyvänä taustoituksena periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

-

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Hetta Elli-Marja
Saamelaiskäräjät